

Tule tagasi Tartu, metsdändi!

Mehis Heinsaar. Kadunud hõim. Tallinn: Menu Kirjastus, 2022. 319 lk.

Võib vist öelda, et oma teise romaaniga on Mehis Heinsaar täieõigusliku metsdändina tagasi pöördunud Tartu kirjandusringkonda. Polnud teda vahepeal näha ei Kivastiku Promenaadis, Veinis ja Vines ega muudes kultuursust täis kohustuslikes Tartu lõbustuskohtades. Mulle on meeldinud viimasel ajal mõelda, et Tartu on muutumas Lääne-Berliiniks, sest raudne eesriie on ju jälle langenud alla Peipsi järve peale! See aga tähendab dekadentsi ja dändismi tagasitulekut Tartusse: elatakse nagu viimseid aegu, süüakse severjaninlikult ananasse ja juuakse šampanjat. Kirjanduslik skeene tühja kohta ei salli...

Muutunud Tartu kirjanduselu kontekstis määratleksin Heinsaart tõesti eheda metsdändina. See dändi alaliik veedab küll päevi lamades ja vaadates „Hercule Poirot’d” ning „Midsomeri mõrvu”, kuid kevaditi tahab ikka teha tamme all lõket.¹ Ta kannab rõhutatult lihtsaid riideid ja tuleb tähtsasse musta laega saali suure matkaseljakotiga. Kuid siinkohal peab alati silmas pidama, kuhu selline rõhutatud lihtsus võib viia ja et kodumaine metsdändilikkus võib olla vastavuses maailmatrendidega: 2022. aasta kõrgmoes tegid ilma hiigelsuured, brutaalsed-rustikaalsed XXL seljakotid, mida kandsid

¹ M. Mikomägi, Kirjanik Mehis Heinsaar: Olen jumalalinnuke kulka abil. – Teatritasku 10. XII 2022. <https://teatritasku.ee/kirjanik-mehis-heinsaar-olen-jumalalinnuke-kulka-abil/>

oma õblukestel õlgadel Diori, Pradasse ja muusse sellisesse riietatud modellid.²

Heinsaare „Kadunud hõim” algab nagu mõni B-kategooria armastusromaan võrdlemisi konarliku ja kodukootud looga filoloogide armastusest. Ilmselt paljud lugejad paneksid sellise teose käest, kui neil ei oleks kujunenud kõrgendatud ootusi autori teoste suhtes. Oma pikaldasusega Edgar Allan Poe „Arthur Gordon Pymi lugu” (1838) meenutav algus toob lugeja ette nõrga loomuga unistajast kirjandusmuuseumi töötaja, kes vaatamata väikesele sissetulekule andub demonitele erinevates joogikohtades. Heinsaare kirjeldatavad isikud on Tartule iseloomulikud, nii et mõneski mõttes võib „Kadunud hõimu” nimetada Tartu romaaniks, olgugi et teose põhiline tegevus toimub Soomaal. Tartu kui soo peale ehitatud linna ja Soomaa mitteteadvuslik side esitatakse juba teose alguses, peategelase unenägude kirjeldustes: „Tartus, selles väikeses ja kinnises linnas, võib heitliku iseloomuga inimene üsna kergesti kaotada olemise mõtte ja perspektiivi. Nägin oma toonastes unenägudes tihti painajalikku monstrumit, hiiglaslikku sookonna, kes elab linna all veega täidetud urgudes ja kellele tuuakse ohvriks alla käinud, uppunud hingi. Need unenäod tekitasid minus vastiku lämbumistunde. Tõesti, see soo peale rajatud linn võis neelata omadega ummikusse jõudnud inimese kiiresti...” (Lk 27) Niisuguse tegelase viimist ja jätmist Soomaale ei saa nimetada muuks kui geniaalseks motiiviks.

Tartu kui kinnise linna kujund on viimasel ajal hoogsalt teisenenud ja saanud uue tähenduse, sest seoses Ukraina konf-

² Vt nt ajakirja 10 Men 2022, nr 56, Autumntalv, lk 231–234.

liktiga ja raske eesriide langemisega Eesti idapiiril on nõukogudeaegse kinnise linna mainega Tartust saanud kapitalistliku maailma viimane vaba kants, kust vaenuliku riigi piirini on alla saja kilomeetri. Ometi on selge, et mitmed tartulikud tüpaažid ja käitumismustrid on samaks jäänud. Seepärast tekitab nostalgiat, kui Heinsaar kirjeldab „Kadunud hõimus” nüüdseks „kadunud Tartut”. Näiteks on olulise tegevuskohana äratuntav öolokaal Zavood (teoses kannab nime Zuvaa), mis on ammu suletud. Heinsaare programmi-line vanamoelisuus ja moodsast maailmast ärapööratus ilmneb ka detailides: konjakit nimetatakse retrolikult „kuldkollaseks” (lk 34), peategelane käib praeguseks kadunud legendaarsetes baarides Sodiaak (lk 48) ning Vallikraavi tänaval asunud Viinahavval (lk 52). Ringi liiguvad meie hulgast lahkunud Varblane ja Ehlvest. Mulle selline lähenemine väga meeldib ja see on mõnusasti revanšilik suure hulga kaunis mõttetu moodsa kultuuri ja kirjanduse taustal, mis proovib iga hinna eest olla nüüdisaegne, pasundada oma traumadest, seksuaalsusest, eksponeerida igal võimalusel julmust ja vägivalda jne. Heinsaare kohmakas vanainimeselikkus on turvaliselt nauditav ja mõtlemapanevalt kontrastne ümbritsevaga ning moodustab suurepärase tandemi muinasjutulikkusega, mis tuleb esile just Soomaal toimuvates stseenides. Armastajaid võrreldakse niisuguses maailmas kevadiste saarmastega (lk 127)! Kas mõnes julmas noorteroomanis võiks midagi sellist juhtuda? Peen retrolikkus segas vaid ühel juhul: kui suguorganit nimetati kürvaks (lk 107). Tihti võib niisugune vanatestamentlik stiil anda tänapäeva keelekasutusest palju rohkem kontrastseid tähendusvarjundeid: „Mustakulmu peremehe silmavaadegi oli täielikult muutunud. Selles polnud midagi sügise või talvise väsinud mehe pilgust, see polnudki enam justkui inimese pilk,

vaid midagi muud – midagi rõõmsa ingli, seestunud inimese ja tundmatu looma vahepealset.” (Lk 257) Niisugune stiil annab võimaluse kirjeldada võimatut, sest sõna „seestunud” tähendus jääb enamikule mitteteoloogidest lugejatele hämaraks, seega käivitub fantaasia, mis laseb esile tulla kirjaniku soovitud veidi vastuolulisel ja originaalsel öudusel (kõrvuti on „seestunud” ja „rõõmus ingel”).

Tegevuse viimine Soomaale on meisterlik leid. Olles pidanud kunagi Soomaa lähedal Heimtalis kümme aastat talu, on igasugustele tsiviliseerimiskatsetele vaatamata jäänud Soomaa minu jaoks võrdlemisi metsikuks kandiks oma hundi-karjade, ilveste, külastuskeskuses kummitavate tapetute,³ aga eelkõige pikkade tühjate teedega. Minu jaoks tähendas Soomaa pea igal nädalavahetusel õõvastavat otseteed – nii saab kokku hoida mitukümmend kilomeetrit – Pärnu lõbususasutusse (lemmikuks oli mul tollal öoklubi Kassa oma bordelliliku sisekujundusega, mis koosnes väikestest lambikestest ja luksuslikust punasest plüüšist). Tavaliselt kaasnesid inimitühjusega erakordselt halvad ja ohtlikud teeolud, levi kadumine, muusika vaikimine ja muu seesugune. Üksi Soomaal sõites võib inimene tunda end nagu ohtlikule Eleusise müsteeriumile suunduja, aga seda ilma juhendava müstagoogita, kes hirmsal teekonnal võtaks pühitsetaval julgustavalt käest kinni.⁴ Alati tekkis Soomaad läbides huvitav kontrast sõidu eesmärgiga, väikekodanliku ja komfortaibli Pärnuga.

Tegelase initsiatsiooniteekond maailma lõppu on maailmakirjanduses levinud motiiv. Kõige paremini on suutnud selle visualiseerida aga Francis Ford Coppola

³ Vt **E. Rebane**, Soomaa keskuses kuuleb kummalisi samme. – Sakala 23. VII 2005, lk 4.

⁴ Vt **W. von Üxküll**, Eleusise müsteeriumid. Rekonstruktsioon. Tlk M. Piller. Tallinn: Vérité, 2022, lk 30–31.

filmis „Tänapäeva apokalüpsis” (1979), kus peategelasest eriväelane suundub Kambodža džunglisse tapma hullukslänud koloneli. Heinsaare inimsööjate mõis Soomaa sügavustes meenutab sellest filmist välja jäetud stseene, kuidas keset džunglit ja sõda peavad imelikku luksuslikku lossi nagu ajast väljaspool elavad prantsuse aadlikud. Stseenid keset metsikut loodust asetsevast kõrgklassi häärberist on laetud erakordse seksuaalsusega, nagu ka kogu Heinsaare inimsööjate mõisas toimuv.

Kuna Heinsaare teos on vägagi filmilik, tekkis lugedes veelgi assotsiatsioone mõne filmikunsti meistriteosega. Näiteks kärbseseene söömise käigus näeb peategelane inimsööjal ebataolist relva: „Ta võttis keskmise näpu ümbert sõrmkübara ning selle alt paljastus vigane kõnt, mis oli keskkohast üleval pool luustunud pikaks ja kõveraks linnuküüniseks. Jälgisin õudusega, kuidas ta astus lõkke ääres istuva minu juurde, kummardus ja lõikas küünisega mu kõri läbi.” (Lk 184) Ligilähedane stseen on Nikita Mihhalkovi filmis „Päikesest rammestunud 2. Tsitadell” (2011), kus rongijaamas paberossi vastu kella nõudnud pätil lõigatakse kõri sarnase linnuliku metallisõrmega läbi.

Õnneks ei ole kirjanik läinud kergema vastupanu teed ega ole kirjutanud lihtsalt rämedat lugu Eestis elavatest inimsööjatest, kuigi võigast materjali selleks leiduks.⁵ Heinsaar on valinud muinasjutulisema lähenemise. Erandiks on vaid teose lõpuosas olev verine lugu maaklerist, kes pettusega tahab kinnisvara endale saada. Raamatu üldises atmosfääris mõjub see sündmustiku ülepakutud kujutamise ühtäkki filmi „Kiskja” (1987, 2018) eestiliku variandina, kuid kindlasti on autoril selleks oma põhjus – tulemuseks on romaani kontekstis ehmatavalt naturaalne stseen,

kus lendab verd ja kust, rapitakse küünisega ahnet maaklerit ja loobitakse siseelundeid metsa laiali. Kas romaani lõpetama asudes tuli Heinsaarel hirm, et kõik saab ikkagi liiga muinasjutuline, ning ta üritas vähemalt korraks naturalismipedaali põhja vajutada? See on muidugi autori õigus, ta on oma teose dirigent. Pakun, et Heinsaarel, kes on küll väga hea fantaaseerija, on alati ka tugev igatsus kujutada ümbritsevat reaalsemalt. Sellele viitavad võrdlemisi kindlad prototüübid: maakler Jaana Izmailova (lk 291), kes leiab teoses kurva lõpu, meenutab vähemalt nime poolest tuntud Viljandi kinnisvaramaaklerit ja hilisemat populaarset baaridaami, keda mul oli au tunda. Samuti aiman, kes võiks olla kirjandusmuuseumis töötava peategelase kaudne eeskuju.

Looduskirjeldused on Heinsaarel tase- mel, peale selle on ta „Kadunud hõimus” loonud erakordselt huvitava müstilis-rituaalse õhustiku. Juhin vaid tähelepanu inimsööjate initsiatsiooniriitusele, kus kantakse pseudovabamüürlikke põllesid! Aimata võib krabatlikke jooni, nagu pemehe korduv haigus (lk 249) ja stseen, kus Jakob kolbaruumis peategelast võõrustab (lk 258) – Otfried Preußleri „Krabat” (1971) ongi erakordne raamat, mis on mõjutanud paljusid kirjanikke. Lõppeks võib teoses leida isegi golemi-motiive, sest inimsööjatele on nende juurde sattunud tavainimene eelkõige lihtne tööjõud. Seegi motiiv on igivana, kirjasõnasse tulnud küll esmakordselt Šelomo ibn Gabirolilt XI sajandi Hispaanias. Tartust Soomaale saabuv luuser on ju hingetu ja vormitu substants, kes kõnnib keset juudi müstikas kirjeldatud nähtamatuid kesti (heebreaga *klipot*) ehk demonlikus maailmas ega näe pühitsematuna õiget valgust. Kuigi romaanis jääb rasedaks inimsööja tütar, saab vaimselt käima peale ka sissetungija: ta ärkab hüpnoosist ja saab aru, et midagi müstilist on tema sees toimumas. Sellise

⁵ Vt päris inimsööja lese kirjutatud raamatut: **P. Hanni**, Ma armastasin kiskjat. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus, 2008.

seisundi jaoks kasutatakse juudi müstikas mõistet *ibbur*, see on alati midagi positiivset ja ajutist.

„Kadunud hõimus” läheneb Heinsaar vägagi osavalt mitmele tabuteemale aina piiratumaks ja poliitkorrektselt igavamaks muutavas kultuurimaailmas, kus paljust veidrast ei tohi enam rääkidagi. Inimsööja Jakob võtab julgelt sõna gei-küsimuses (lk 229), dekadentlikult põhjalikud on Heinsaare kirjeldused sellest, kuidas inimsööja oma väljavalitud ohvritega lõbutseb, selles on küllaga hiilivat perverssust (nt nääpsukese neiu lugu lk 230–231). Groteskse metatasandina mõjub, kui inimsööja arutleb muinasjutu ja reaalsuse vahekorra üle (lk 242) või kui peategelane uurib, millist eesti kirjandust leidub inimsööja riulis – endale lugemiseks võtab ta sealt Toomas Vindi teose (lk 188).

Selle kõrval, et Heinsaare „Kadunud hõim” on juba pärvinud kultuurkapitali peapreemia ja kandideeris kulka kirjanduse sihtkapitali proosapreemiale, teeb mind eriti rõõmsaks, et kulka venekeelse autori kirjandusauhinnale on nomineeritud Tartu aristokraatlik kirjanik ja tõlkija Tatjana Sigalova (proosapseudonüüm Manja Nork, luule puhul kasutab ta varjunime Doxie) teosega „Ühesugused Pierrot'd” („Пьеро одинаковые: Бульварный роман”). See erakordselt huvitav

isik kuulub nn Riia mäe kirjanduslikku kogukonda ning kirjutas pikki aastaid väga erilise kompositsiooniga teost hõbeajastu rafineeritud poeetidest. Salapärase Karlova värava stalinliku eliitelamu aadli-daami (kelle töö ja hobi on bibliograafiliste-bibliofiilsete pisimärkuste kogumine, maksimaalselt marginaalsete vene poeetide ja proosakirjanikega tegelemine ning luule tõlkimine prantsuse ja inglise keelest) jõudmist laiemasse ringi peangi Heinsaare romaani kõrval üheks kõige märgilise-maks Tartu kirjandussündmuseks eelmisel aastal (kuigi Sigalovat on nomineeritud ka varem kohaliku kulka auhinnale). Mõlemad autorid esitlesid oma pikki aastaid kirjutatud dekadentlikke teoseid 2022. aasta lõpus lühikese vahega kirjanduslike teispäevade raames Tartu Kirjanduse Maja saalis (Heinsaarega vestles dänditeoloog Siim Lill, Sigalovaga dändikirjanik Kaspar Jassa).

Mehis Heinsaare „Kadunud hõim” on rikkalikult muinasjutuline teos, mis on loodetavasti igaveseks muutnud siseturisti vaadet Soomaa niigi hirmuäratavale baskerville’ide-koera-maastikule. Metsdändi Heinsaar on valmis saanud igal juhul meistriteose.

PAAVO MATSIN